

بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی روستای زیارت)

دکتر محمود جمعه پور *

نرجس کیومرث **

چکیده

در سال‌های اخیر اهمیت صنعت گردشگری به عنوان راهکاری برای کاهش فقر روستایی به خصوص در کشورهای در حال توسعه مورد توجه سیاست‌گذاران واقع شده است. با وجود این جایگاه گردشگری برای کاهش فقر توسط توسعه‌گران روستایی به خاطر داشتن نگاه بخشی و تمرکز بیش از اندازه بر صنعت گردشگری و ریشه نداشتن در تئوری‌های توسعه و توسعه روستایی توسط محققان و دست‌اندرکاران توسعه روستایی به شدت مورد انتقاد واقع شده است. در پاسخ به انتقادات فراوانی که به جایگاه گردشگری برای کاهش فقر وارد شده است، عده‌ای عقیده

* دانشیار برنامه ریزی اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی Mahjom43@gmail.com

** کارشناس ارشد توسعه منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبایی

تاریخ پذیرش: ۹۱/۲/۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۴/۲۰

دارند که می‌توان این نارسایی را به وسیله تکنیک‌هایی که در چارچوب معیشت پایدار وجود دارد بر طرف کرد. این تحقیق، با به کارگیری چارچوب معیشت پایدار گردشگری، به بررسی وضعیت سرمایه‌های مردم روستای زیارت برای دستیابی به معیشت پایدار و بررسی میزان اثر گردشگری بر بهبود دارایی‌های معیشتی مردم می‌پردازد.

این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است که در آن از روش مطالعه اسنادی و پیمایش میدانی (پرسشنامه، مشاهده، مصاحبه فردی و گروهی)، در نمونه موردی روستای زیارت استفاده شده است. در این چارچوب تعداد ۱۵۰ پرسشنامه خانوار بر اساس نمونه‌گیری تکمیل و تعداد ۱۸ مورد مصاحبه نیمه ساختمند با مدیران و کارشناسان انجام و دو جلسه ارزیابی مشارکتی گروهی (PRA) برگزار شده است. داده‌های کمی و کیفی بدست آمده بر اساس مدل مفهومی تحقیق با استفاده از روش‌های تحلیل کمی، کیفی و تحلیل محتوا بر اساس شاخص‌های معرفی شده برای رویکرد معیشت پایدار گردشگری با استفاده از نرم افزار SPSS مورد بررسی قرار گرفته‌اند. قلمرو زمانی تحقیق از تیرماه ۱۳۸۹ تا تیر ماه ۱۳۹۰ و قلمرو مکانی آن روستای زیارت در شهرستان گرگان بوده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که گردشگری در حال حاضر در روستای زیارت نتوانسته است نقش موثری در معیشت پایدار روستاییان ایجاد کند و آثار مثبت گردشگری جز در بعضی شاخص‌ها موثر نبوده است. عدم فراگیری منابع گردشگری به گروه‌های مختلف جامعه و نبود برنامه مشخص در جهت توسعه گردشگری از مواردی است که پتانسیل‌های توسعه گردشگری روستا را تهدید می‌کند. با وجود این نتایج تحقیق نشان می‌دهد که با برنامه ریزی مناسب می‌توان از قابلیت‌ها و دارایی‌های معیشتی مردم در جهت گسترش گردشگری به مثابه استراتژی معیشتی مناسب بهره برد.

واژگان کلیدی: گردشگری، توسعه روستایی، معیشت پایدار، دارایی‌های معیشتی، فعالیت‌های معیشتی

مقدمه

مسئله کاهش فقر و ایجاد سطح بالاتری از درآمد و اشتغال، از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مسائل در مبحث توسعه روستایی محسوب می‌شود. در واقع، اگر هدف توسعه را به طور مشخص رهایی از چنگال فقر و کاهش سطح آن از طریق ایجاد اشتغال، برای تهیدستان شهری و روستایی، تأمین حداقل نیازهای اساسی قابل قبول برای همه، بالا بردن بهره‌وری، تعادل بیشتر بین حوزه‌های جغرافیایی و طبقات اجتماعی و اقتصادی، تمرکز زدایی و مداخله مردم در تصمیم‌گیری، تأکید بر اعتماد به نفس جمعی و ملی و توازن و بهبود کیفیت محیط زندگی تعریف کنیم، جامعه و مناطق روستایی یکی از کانون‌های مهم برای برآورده ساختن این اهداف خواهد بود و توسعه روستایی سهم بسیاری در دستیابی به اهداف کلی توسعه در سطح ملی خواهد داشت (جمعه پور ۱۳۸۴: ۵۶). اما راهبردهایی که تا کنون برای توسعه روستایی به کار برده شده است، نتیجه مطلوب را در بر نداشته و نتوانسته اهداف توسعه از قبیل رفع فقر، ایجاد اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست و توزیع مناسب منافع در جامعه را فراهم کند، بلکه بر مشکلات جامعه روستایی افزوده است.

یکی از راهبردهای جایگزین که می‌تواند به توسعه این جامعه منجر شود و مکمل سایر راهکارهای توسعه این مناطق باشد، توسعه گردشگری روستایی است. گردشگری، به عقیده بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد، که آن را به یک ابزار موثر برای از بین بردن فقر تبدیل می‌کند. گرچه تحقق آن تا حد زیادی مستلزم این است که دستور کار فقر به طور مشخص‌تری در برنامه‌ها و استراتژی‌های ملی گردشگری برای تقویت مشارکت و فرصت‌های بیشتر برای قشر فقیر، گنجانده شود (Ashley and Goodwin 2004b; UNWTO 2001). با این وجود تصمیم‌گیری درباره پذیرش استراتژی گردشگری در یک عرصه روستایی، به خصوص به سبب کمبود عمومی یک ارزیابی موثر و روش‌های نظارتی مناسب، همیشه همراه با خطر بوده است (Simpson, 2007). به خصوص که مفهوم گردشگری در مناطق روستایی از

کشورهای توسعه یافته ریشه گرفته است (Hall & Page, 2002). بنا بر این، نقش گردشگری در مورد بقای معیشت روستایی و یکی از ابزارهای فقرزدایی روستایی در کشورهای در حال توسعه، ممکن است از نقش آن در کشورهای توسعه یافته، متفاوت باشد (Shen, 2009). رویکردهای موجود در تحقیقات گردشگری سنتی، در سال‌های اخیر، به علت کمبود توجه به مسئله معیشت و کاهش فقر روستایی بسیار مورد انتقاد بوده‌اند. برخی اعتقاد دارند که این کمبود و نقص می‌تواند با استفاده از رویکرد معیشت پایدار (SLA¹) برای هدایت و تحلیل نقش گردشگری در توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفته و بر طرف شود. (Ashley, 2000. Tao & Wall, 2009). رویکرد معیشت پایدار، در دهه‌ی ۱۹۸۰، به عنوان یک رویکرد جدید در مبحث توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه کنی فقر روستایی، مطرح شد (Corney & Litvinoff, 1988). این رویکرد بر یک طرز تفکر جامع و منسجم درباره کاهش فقر و توسعه روستایی تاکید کرده و به سرعت محبوبیت زیادی در میان محققان و دست اندر کاران توسعه به دست آورد (دپارتمان توسعه بین الملل (DFID 1999). بر این مبنا چارچوب معیشت پایدار، به عنوان وسیله ارزیابی مناسب برای تصمیم گیری در مورد اینکه گردشگری در یک محدوده روستایی می‌تواند به عنوان استراتژی مناسبی برای توسعه روستا و ایجاد معیشت پایدار برای روستاییان باشد، به کار گرفته می‌شود. این پژوهش به بررسی اثرات گردشگری در روستای زیارت، که دارای ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل گردشگری بالایی است و یکی از کانون‌های گردشگری روستایی در استان به شمار می‌رود، می‌پردازد. این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش‌هاست که گردشگری تا چه حد به بهبود دارایی‌های معیشتی مردم روستا کمک کرده است؟ و این دارایی‌ها چه نقشی در بهبود وضعیت گردشگری دارد؟ فعالیت‌های مرتبط و غیر مرتبط با گردشگری کدام اند و چه تأثیرات متقابلی بر هم می‌گذارند؟ آیا گردشگری توانسته است تغییراتی در دارایی‌های مردم ایجاد کند؟ آیا این تغییرات به بهبود سرمایه‌های معیشتی مردم منجر شده است؟

1- Sustainable Livelihoods Approach
2- Department For International Development

مبانی نظری: رویکرد نظری این پژوهش را به طور مشخص رویکرد معیشت پایدار گردشگری تشکیل می‌دهد. رویکرد معیشت پایدار از بستر نظریه گسترده توسعه روستایی برخاسته است. نظریه توسعه روستایی، خود، از سه بدنه فکری اصلی پس از میانه قرن بیستم، یعنی مدل جمعیت و تکنولوژی، توسعه کشاورزی و تئوری‌های اقتصاد سیاسی عبور کرده است (Ellis, 2000). برای شناخت بهتر نتایج و معانی حاصل از پیوند معیشت پایدار و گردشگری و در نتیجه جایگاه رویکرد و چارچوب معیشت پایدار گردشگری، نمی‌توان مفهوم را جدا از بستر وسیع تر آن یعنی توسعه، در نظر گرفت (Fujun Shen et al, 2008, p:8). یکی از پر استنادترین تعاریف معیشت پایدار متعلق به چمبرز و کانوی^۱ است که بیان می‌کنند: «یک معیشت از قابلیت‌ها، دارایی‌ها (انبارها، منابع، و حق دسترسی به منابع) و فعالیت‌ها (شغل‌ها) و لازم برای گذران معاش تشکیل شده است: یک معیشت هنگامی پایدار است که بتواند با فشارها و شوک‌ها سازگار شود و بهبود یابد، قابلیت‌ها و دارایی‌های خود را تقویت یا حفظ کند و فرصت‌های معیشت پایدار را برای نسل بعد نیز فراهم آورد؛ و نیز اینکه منافع خالصی را برای معیشت دیگران در سطوح محلی یا ملی و در کوتاه یا بلند مدت ایجاد کند. (Chambers & Conway, 1992, p:6). این تعریف مبنای کار دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی متعددی مانند دپارتمان توسعه بین‌الملل، برنامه توسعه سازمان ملل^۲ (UNDP)، آکسفام^۳ (Oxfam)، و سازمان تعاونی کمک و رفاه بین‌المللی^۴ (CARE)، در توسعه الگوهای معیشت پایدار^۵ خاص، همراه با عناصر معیشتی آن برای تسهیل و کمک به توسعه روستایی و در نهایت کاربرد عملی آن بوده است (DFID, 1999). با مقایسه تحقیقات و چارچوب معیشت پایدار سازمان‌های مختلف، به نظر می‌رسد که رویکردهای مختلف به کار گرفته شده دارای اشتراکات زیادی هستند، اگرچه ممکن است دارای تاکیده‌های عملیاتی متفاوتی باشند. در میان این رویکردها، چارچوب پنج جزئی دپارتمان توسعه بین‌الملل در سال ۱۹۹۹ یکی از مهم‌ترین آنهاست و بسیاری عقیده دارند که این

1- Chambers & Conway

2- United Nations Development Program

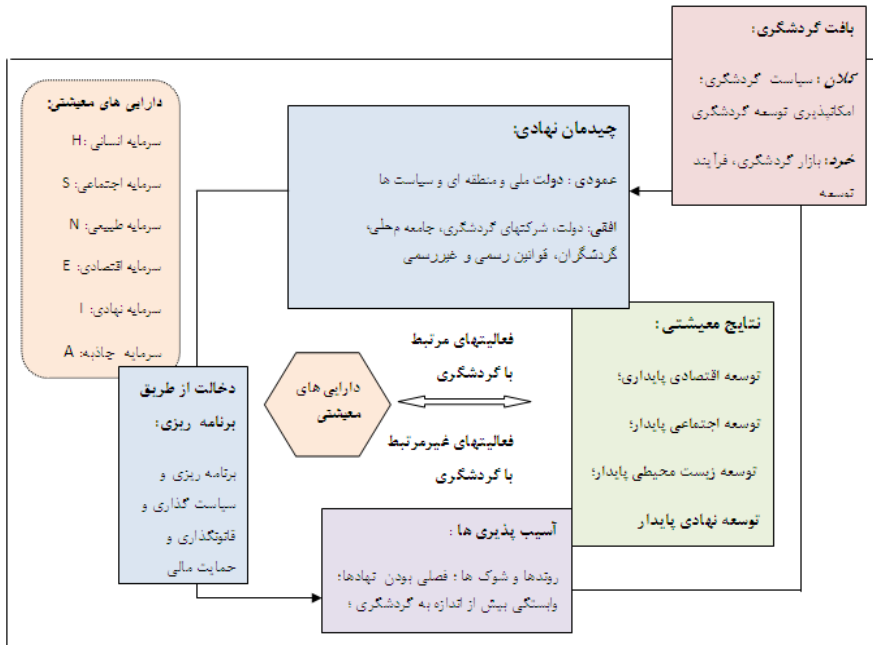
3- Oxford committee for famine relief

4- Cooperative for Assistance and Relief Everywhere

5- Sustainable livelihoods Frameworks

چارچوب مفاهیم اصلی رویکرد معیشت پایدار را به خوبی در بر گرفته است (Shen,2009, p:11). این چارچوب بر یک رویکرد مردم محور، بر مبنای ۵ جزء کلیدی رویکرد معیشت پایدار تاکید می کند؛ این پنج جزء کلیدی (که در اکثر چارچوب های معیشت پایدار وجود دارند) عبارت اند از: دارایی ها، ساختار و فرآیند تحول زا، آسیب پذیری ها، پیامدها و استراتژی ها. نمودار (۱).

نمودار ۱. چارچوب معیشت پایدار گردشگری

منبع: (Shen,2009, adapted from Shen et al. 2008, P: 11)

رویکرد معیشت پایدار بر این فرض بنا شده است که شناخت وضعیت دارایی های افراد فقیر برای شناخت انتخاب های ممکن پیش روی آنها، استراتژی هایی که برای امرار معاش در اختیار می گیرند، نتایجی که خواستار هستند و بستر آسیب پذیری که در آن فعالیت می کنند اساسی است. دارایی ها جزء اساسی از معیشت قشر فقیر هستند. مردم نیاز به این سرمایه های متفاوت دارند تا به اهداف

تعریف شده‌شان برسند. محققانی مانند اسکنز (۱۹۹۸)، کان، و بینگتن^۱، پنج شکل عمده دارایی و سرمایه را تشخیص داده‌اند: سرمایه انسانی، طبیعی، مالی، اجتماعی و تولید شده. بینگتن (۱۹۹۹) سرمایه فرهنگی را نیز جنبه مهم دیگری از سرمایه یا دارایی تشخیص داد. پنج دارایی معیشتی به همدیگر وابسته‌اند و هر یک می‌تواند دیگر دارایی‌ها را کامل کند. هر دارایی در شرایط خاص می‌تواند جانشین دیگر دارایی‌ها بشود. (Ellis, 2000; DFID, 1999) تحلیل‌ها تلاش می‌کنند تا متوجه شوند که فرد یا خانوار چه دسترسی به انواع مختلف دارایی‌ها داشته، چگونه با تغییرات در محیط یا فرد، دسترسی به این سرمایه‌ها نیز تغییر می‌کند و چگونه دسترسی میان افراد، گروه‌ها و جوامع مختلف متفاوت است. بینگتن اهمیت دارایی‌ها را این گونه جمع بندی می‌کند: "دارایی یک فرد مانند زمین تنها وسیله‌ای که فرد با آن امرار معاش می‌کند نیست، بلکه آن‌ها به دنیای فرد معنا می‌بخشند. دارایی‌ها تنها منابعی نیستند که افراد برای ساختن معیشت خود از آن‌ها استفاده می‌کنند، بلکه آن‌ها دارایی‌هایی هستند که به افراد قابلیت بودن و عمل کردن می‌دهند. دارایی‌ها نباید تنها به عنوان وسایلی شناخته شوند که بقاء، سازگاری و از بین بردن فقر را ممکن می‌سازند. آن‌ها همچنین مبنای قدرت افراد برای عمل کردن و تولید دوباره، به چالش کشیدن یا تغییر قوانینی که کنترل و اداره می‌کنند، استفاده و تبدیل منابع هستند." (Bebington, 1999, p:22). یک مسئله مهم دیگر که در مورد دارایی‌ها باید اشاره کرد، مسئله حق دسترسی و مشکلات مربوط به دسترسی فقرای روستایی به دارایی‌هاست. فقر علت‌ها و ابعاد گسترده‌ای دارد، اما مهم‌ترین علت فقر را کمبود قدرت و تأثیر گذاری می‌دانند. حق رای فقرا به ندرت در تصمیم‌گیری‌ها دیده می‌شود که این، هم یکی از ابعاد و هم یکی از اثرات فقر است (Moore, putzel, 1999).

پیشینه تحقیق: در دهه اخیر، گردشگری به مثابه صنعتی جهانی با نرخ رشد سریع توجه بسیاری از سازمان‌ها و محققان و دولت‌ها را جلب کرده است و به خاطر توان بالقوه، گردشگری به عنوان راهکاری برای کمک به کاهش فقر روستایی و توسعه

1- Bebington

روستاها معرفی شده است. (Sharpley, 1997) تحقیقات گردشگری معمولاً بر صنعت گردشگری، تولیدات و گردشگران تمرکز دارد. در چنین زمانی بود که توسعه گردشگری به خاطر بی توجهی به فقر روستایی مورد انتقاد زیادی قرار گرفته است. عده‌ای از محققان معتقدند که استفاده از رویکرد معیشت پایدار برای هدایت و تحلیل گردشگری در توسعه روستاها می‌تواند پاسخی برای انتقادها باشد (Ashley, 2000, 2002). اشلی رویکرد معیشت پایدار گردشگری در نامیبیا را مورد بررسی قرار داد و چارچوبی برای این کار ارائه داد. وی با استفاده از رویکرد معیشت پایدار، اثرات گردشگری را بر دارایی‌های خانوار، مشارکت گردشگری در جهت رسیدن به اهداف خانوار، تأثیر گردشگری بر محیط از نظر سیاست‌ها و توانایی خانوارها بر اثر گذاری بر نیروهای خارجی، بررسی می‌کند. تحقیق اشلی و دیگران اعضای تیم ODI بین سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۰۲ پایه تحقیقاتی است که بخش گردشگری را با معیشت پایدار پیوند می‌دهد. بعدها افراد بیشتری با توجه به این رویکرد و به کار گیری چارچوب‌های متفاوت به بررسی اثرات گردشگری پرداختند و به تفاوت‌های موجود بین این رویکرد و صنعت گردشگری اشاره کردند و سعی نمودند به رفع اشکالات این چارچوب بپردازند که از جمله آن‌ها می‌توان به فوجن شن و همکارانش اشاره کرد. آن‌ها نیاز به توسعه دانش جدید در مورد معیشت پایدار و گردشگری برای به حداکثر رساندن منافع حاصل از گردشگری برای فقرای روستایی و دستیابی به توسعه روستایی پایدار به وسیله گردشگری را به عنوان یک استراتژی معیشتی گوشزد نمودند. آن‌ها در مقاله خود، با بررسی شکاف‌های میان دیدگاه‌های گردشگری و رویکرد معیشت پایدار به ارائه الگوی جدیدی از معیشت پایدار بر اساس چارچوب DFID^۱ دست زدند. در ایران برای اولین بار شکوفه احمدی (۱۳۸۹) در پایان نامه خود در دانشگاه علامه طباطبایی، چارچوب معیشت پایدار گردشگری را در روستای برغان مورد بررسی قرار داده است.

چارچوب نظری تحقیق: با توجه به اینکه تحقیق شن و همکارانش جدیدترین

1- Department For International Development

الگوی ارائه شده در این مورد است که با دقت بیشتری به جایگاه گردشگری به عنوان یک استراتژی معیشتی نگاه کرده است همین الگو را به عنوان چارچوب نظری کار در حیطه مورد مطالعه برگزیدیم. ارزیابی استراتژی‌های معیشتی یک بخش مهم در این چارچوب است که نقش هسته‌ای را بر عهده دارد. در این چارچوب سرمایه‌های فیزیکی و مالی که هر دو به مفهوم سنتی سرمایه اقتصادی تعلق دارند، برای هدف عملیاتی و کاربردی شدن بیشتر، در یک مفهوم «سرمایه اقتصادی» ترکیب می‌شوند. یک دارایی و سرمایه جدید، یعنی سرمایه نهادی نیز، معرفی شده است که به صورت زیر تعریف می‌شود: فراهم کردن دسترسی افراد به بازارهای گردشگری، سهم منافع گردشگری، و دسترسی و مشارکت در فرآیند سیاست گذاری و تصمیم‌گیری، و درجه‌ای که خواست افراد در تصمیم‌های سیاسی برای دستیابی به نتایج بهتر معیشتی بازتاب می‌شود. این چارچوب خواستار تقویت مشارکت افراد در کنترل سیاسی است.

روش تحقیق: اغلب در تحقیقات مربوط به رویکرد SL از روش مختلط استفاده می‌شود، یعنی هم از روش‌های کیفی و هم کمی. (Simson 1985) روش‌های تحقیق را به دو گونه بی‌قاعده و یکپارچه طبقه‌بندی می‌کنند و به طور عمومی مفهوم روش‌های کمی و کیفی و مختلط به نحوه جمع‌آوری اطلاعات تحقیق مرتبط است. (see Denzin, 1989; Bouma, 1996; Veal, 1997; Sarantakos, 1998; Davies, 2001; Jennings, 2001, shen, 2009) روش کمی به اطلاعات جمع‌آوری شده به صورت کمی مثل آمارهای دولتی، سرشماری و ... مبتنی است در حالی که روش کیفی جمع‌آوری اطلاعات مبتنی بر داده‌های کیفی از متن تحقیق مثل گزارش‌ها و ادبیات و یا از طریق مشاهده و مصاحبه با مردم است. (Veal, 1997; Jennings, 2001, shen, 2008) هر کدام از این روش‌ها نقاط قوت و ضعفی دارند. ترکیبی از این دو روش می‌تواند کاستی‌های هر کدام را بپوشاند. (Simmons, 1985; Denzin, 1989, shen, 2008). در این تحقیق از روش مطالعه اسنادی و پیمایش میدانی (پرسشنامه، مشاهده، مصاحبه فردی و گروهی)، در نمونه موردی روستای زیارت استفاده شده است.

داده‌های کمی و کیفی بدست آمده بر اساس مدل مفهومی تحقیق با استفاده از روش‌های تحلیل کمی، کیفی و تحلیل محتوا با استفاده از نرم افزار SPSS مورد بررسی قرار گرفته‌اند. قلمرو زمانی تحقیق از تیرماه ۱۳۸۹ تا تیرماه ۱۳۹۰ و قلمرو مکانی آن روستا زیارت در شهرستان گرگان بوده است.

جامعه و نمونه آماری: جامعه آماری برای پیمایش خانوار (پرسشنامه) کلیه خانوارهای ساکن روستای زیارت و برای مصاحبه‌ها افراد مسئول و مدیران سازمان‌های مرتبط، اعضای شورا و دهیار روستا و مطلعین ساکن یا غیر ساکن روستا را شامل می‌شود. در این تحقیق برای تعیین نمونه جهت پیمایش خانوار (پرسشنامه) از روش نمونه گیری تصادفی ساده و برای مصاحبه‌ها از روش نمونه گیری غیر تصادفی گلوله برفی استفاده شده است. حجم نمونه برای پیمایش خانوار (پرسشنامه) از طریق فرمول تعیین حجم نمونه کوکران:

$$n = \frac{557 * 2.58^2 * 116}{557 * 2.12^2 + 2.58^2 * 116}$$

۱۳۱ بدست آمد پس از انجام آزمون مقدماتی و اندازه گیری واریانس از میان ۵۵۷ خانوار ساکن روستای زیارت (طبق آخرین آمار خانه بهداشت روستا، ۱۳۹۰)، تعداد ۱۵۰ نفر با سطح اطمینان ۹۹٪ تعیین شد.

در بررسی کیفی با ۱۸ مورد مصاحبه موردی با افراد مسئول، مطلعین روستا، ذینفعان و صاحب‌نظران برگزار شد که برای انتخاب افراد از روش گلوله برفی استفاده شد و ملاک ادامه مصاحبه‌ها، تکراری شدن پاسخ‌ها یا اشباع نظری بود. همچنین دو جلسه ارزیابی سریع مشارکت با اهالی روستا برگزار شد که در هر جلسه ۵ نفر حضور داشتند. فرایندهای ارزیابی مشارکتی سریع^۱ (PRA)، در روش کار پیشنهادی اشلی (۲۰۰۱) مرحله بعد است که شماری از تکنیک‌های مشارکت سریع باید در طول چرخه این پروژه استفاده شود.

روایی و اعتبار پرسشنامه: سوالات پرسشنامه به دو بخش اصلی تقسیم شده‌اند: سوالات قسمت اول مربوط به ارزیابی وضعیت معیشتی خانوارها و افراد شامل،

خصوصیات جمعیت شناختی، دارایی‌های معیشتی و اطلاعات شغلی می‌شود. متغیرهای جمعیت شناختی برای اعضای خانوارها عبارت اند از جنس، سن، شغل و سطح تحصیلات. متغیرهای مربوط به وضعیت درآمدی و اقتصادی خانوارها نیز برای تعیین وضعیت اقتصادی خانوارها ثبت شدند. این متغیرها عبارت اند از تخمین درآمد و دارایی‌های مالی و دارایی‌های فیزیکی. برای تخمین درآمد خانوار، از پاسخ دهندگان درخواست شد تا حدود درآمد سالیانه خود را تخمین بزنند. همچنین درآمد بدست آمده به شکل کمک‌های مالی بیرونی از آشنایان و کمک‌های دولتی نیز مورد پرسش قرار گرفت. البته تخمین دقیق درآمد سالیانه به خاطر غیر مالی بودن بخشی از درآمدهای خانوارها و نیز جدا کردن محصولات تولید شده و مصرف شده توسط خود خانوار و همچنین مسائلی از قبیل شرایط جامعه که بر نوع پاسخ پرسش دهندگان اثر می‌گذارد، بسیار پیچیده و مشکل است. به هر حال، در نظر گرفتن این مسائل و مشکلات به پیمایش‌های دقیق‌تری از درآمد و فعالیت‌های تولیدی خانوارها نیاز دارد که فراتر از دامنه این تحقیق است.

بخش دوم پرسشنامه مربوط به نتایج معیشتی است که میزان پایداری آن را در چهار قسمت اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و نهادی است که در قالب گویه هایی به پاسخ دهندگان ارائه و از آن‌ها درخواست شد که میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر گویه بر مبنای یک طیف بیان نمایند. در سوال‌های پرسشنامه از طیف پنج گزینه‌ای لیکرت استفاده شده است.

برای آزمون روایی سوال‌ها پرسشنامه از پیش آزمون استفاده شده است که برای این منظور ۷۵ پرسشنامه در پیش آزمون تکمیل شده‌اند. برای آزمون محتوا از نظر استادان و صاحب‌نظران به روش دلفی استفاده شده است و به این منظور با ۱۵ نفر محتوی سوال‌ها آزمون شده است. برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه گیری از روش آلفای کرونباخ استفاده شد، الفای بدست آمده برابر با 0.72 بود که قابل قبول است و نیاز به حذف یا تغییر گویه‌ها نیست.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، به طبقه بندی اطلاعات اقدام شد و سپس با استفاده از تکنیک‌های کمی آمار توصیفی

(فراوانی، درصد فراوانی و میانگین) و بررسی تفاوت میانگین‌ها، با نرم افزار آماری SPSS برای داده‌های کمی بدست آمده از پرسشنامه خانوار و شیوه‌ی تحلیل محتوا برای داده‌های کیفی بدست آمده از مصاحبه‌ها، مطالعات اسنادی و مشاهدات یافته‌های تحقیق تجزیه و تحلیل شد.

شاخص‌های به کار رفته در تحقیق: شاخص‌های به کار رفته در این تحقیق بر اساس چارچوب (SLFT) که در کار (shen,2009,p:76) معرفی شده‌اند، انتخاب شده‌اند. روش توسعه شاخص‌ها در این تحقیق، بر اساس یک رویکرد بالا به پایین بوده که شاخص‌ها بر اساس پیشینه تحقیق و نظرات کارشناسی توسعه داده شده است. ضمن اینکه تعدادی از شاخص‌ها با توجه به موقعیت و متن گردشگری روستا کم شده یا تغییر کرده‌اند. جدول (۱) شاخص‌ها و تعاریف عملیاتی به کار رفته در تحقیق و منبعی که شاخص از آن برگزیده شده را نشان می‌دهد.

جدول ۱. عناصر کلیدی، شاخص‌ها، تعاریف عملیاتی و منابع گردآوری اطلاعات

عناصر کلیدی	شاخص‌ها	عملیاتی کردن	روش جمع‌آوری داده‌ها
استراتژی‌های معیشتی	فعالیت‌های مربوط به گردشگری	چه فعالیت‌های معیشتی به گردشگری ارتباط دارند؟	منابع ثانویه
	فعالیت غیرمربوط به گردشگری	چه فعالیت‌های معیشتی روستا به گردشگری ارتباطی ندارند؟	
سرمایه انسانی	توانایی کار کردن	درصد شاغلان در خانواده چه میزان است؟	داده‌های ثانویه، مصاحبه‌ها، پرسشنامه خانوار
	سطح تحصیلات	سطح تحصیلاتی مردم محلی چقدر است؟ آیا گردشگری سطح تحصیلات را افزایش داده است؟	
	سواد	سطح سواد روستاییان چقدر است؟ آیا گردشگری آن را تغییر داده است؟	
	مخارج تخصیص داده شده به سلامت، آموزش	مردم محلی چه میزان برای مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و اطلاعات معیشتی خود هزینه می‌کنند؟	
	مهاجرت بزرگ سالان	نرخ مهاجرت بزرگ سالان چقدر است؟	
دارایی‌های معیشتی	سطح جرم	سطح وقوع جرم در روستا چه میزان است؟ چگونه می‌توان آن را با وضعیت قبل از گردشگری مقایسه نمود؟	داده‌های ثانویه، مصاحبه با مطلعین، مشاهده
	جایگاه زنان	زنان چه نقشی را در معیشت خانواده ایفا می‌کنند؟ آیا از نقش آن‌ها قبل از گردشگری متفاوت است؟	
	شبکه‌های اجتماعی	مردم محلی برای نتایج معیشتی بهتر بر چه شبکه‌های اجتماعی می‌توانند تکیه کنند؟ گردشگری چگونه وضعیت را تغییر داده است؟	
	اعتماد میان مردم جامعه	وضعیت اعتماد و اتحاد میان مردم محلی چگونه است؟ گردشگری چگونه بر آن تأثیر می‌گذارد؟	
سرمایه اقتصادی	درآمد	سرنه‌ی درآمد سالانه‌ی خانوارهای روستایی چقدر است؟	پرسشنامه خانوار، منابع ثانویه، مشاهده
	سبد درآمدی	سهم درآمدی که هر یک از فعالیت‌های معیشتی نصیب خانوار می‌کند چقدر است؟	
	اشتغال	نرخ اشتغال چقدر است؟ چه میزان از اشتغال روستا مربوط به گردشگری است؟	
	زیرساخت‌های عمومی	گردشگری چه تأثیری بر زیرساخت‌های محلی گذاشته است؟ برای مثال جاده‌ها، تأمین آب، بهداشت، مخابرات و برق.	
	خانه و سرپناه	گردشگری چگونه ساختمان‌ها و خانه‌ها و بافت کالبدی محلی را تغییر داده است؟ آیا این تغییرات می‌توانند برای اهداف گردشگری به کار برده شوند؟	
	ابزار، ماشین و وسایل نقلیه	افراد محلی چه وسایل نقلیه و ماشین‌هایی را در اختیار دارند؟ این ابزارها چگونه برای اهداف گردشگری به کار برده می‌شوند؟	

داده‌های ثانویه مصاحبه با مطلعین	انواع منابع طبیعی	خانوارهای محلی چه نوع منابع طبیعی را در اختیار دارند؟	سرمایه طبیعی
	حاصلخیزی منابع	از نظر معیشتی، این منابع طبیعی چه تولید و سودبخشی دارند؟	
	گوناگونی منابع	منابع چگونه استفاده می‌شوند؟	
	حقوق دسترسی به منابع	آیا خانوارهای محلی به انواع منابع طبیعی دسترسی دارند؟ گردشگری چگونه این دسترسی را تغییر می‌دهد؟	
مصاحبه، مشاهده	دسترسی به بازارهای گردشگری	آیا افراد محلی به بازارهای گردشگری دسترسی دارند؟ آن‌ها چگونه در بازار گردشگری مشارکت می‌کنند؟	سرمایه نهادی
	تقسیم منافع گردشگری	مردم محلی چگونه منافع حاصل از گردشگری را تقسیم می‌کنند؟	
	مشارکت در اداره‌ی گردشگری	آیا مردم محلی می‌توانند در اداره‌ی گردشگری دخالت کنند؟ چگونه؟	
	تصمیم‌گیری	آیا مردم محلی در فرآیند تصمیم‌گیری مشارکت دارند؟ چگونه؟	
	بازتاب خواست مردم در تصمیمات سیاسی	مردم محلی تا چه حد می‌توانند بر تصمیم‌گیری برای یک معیشت بهتر تأثیر گذار باشند؟	
داده‌های ثانویه، مصاحبه، مشاهده	نوع جاذبه‌ها	انواع مختلف منابع و جاذبه‌های گردشگری روستا چیست؟	سرمایه جاذبه‌ها
	استفاده و دسترسی به جاذبه‌ها	میزان استفاده و دسترسی به این منابع و جاذبه‌ها چگونه است؟	

منبع: یافته‌های تحقیق (اصلاح شده) (shen,2009,p.76)

آشنایی با محدوده تحقیق (روستای زیارت): روستای زیارت یکی از روستاهای بخش مرکزی شهرستان گرگان در استان گلستان است. این روستا با مساحتی حدود ۳۳/۸ هکتار در دهستان استر آباد جنوبی از بخش مرکزی قرار دارد که یکی از پنج دهستان این شهرستان است که در جنوب شهر گرگان و در فاصله ۷ کیلومتری از جنگل نهارخوران قرار دارد. این روستا در کوهپایه‌های دامنه شمالی سلسله جبال البرز استقرار یافته و پوشش جنگلی اطراف آن در کنار اقلیم خاص کوهپایه‌ای آن را به یک منطقه اکوتوریستی ویژه برای گرگانی‌ها تبدیل کرده است. این روستا در انتهای جاده گرگان - نهارخوران - زیارت واقع شده و به دلیل شرایط خاص توپوگرافی منطقه امکان ارتباط با مکان دیگری را ندارد و در واقع در یک بن بست توپوگرافیکی واقع شده است. همین شرایط باعث شده است که یک حوزه فاقد نفوذ باشد و در نظام سطح بندی مناطق روستایی مستقل در نظر گرفته شود.

یافته‌های تحقیق: خلاصه‌ای از یافته‌های بدست آمده از بررسی گردشگری در روستای زیارت در چارچوب تحلیل معیشت پایدار گردشگری به شرح زیر است: فعالیت‌های معیشتی روستا: قبل از توسعه گردشگری، بیشتر فعالیت‌های محلی مبتنی بر فعالیت‌های دامداری و کشاورزی بوده است. در حال حاضر فعالیت‌های مربوط به زراعت و باغداری به نحو چشمگیری کاهش یافته است. بر طبق گفته افراد مطلع روستا، تا قبل از اصلاحات ارضی، کشاورزی در کنار دامداری از رونق خوبی برخوردار بوده است، اما پس از آن این روند از بین رفت و افراد به سمت سیفی کاری رفتند.

بر اساس اطلاعات موجود در طرح روستای زیارت، کل اراضی زراعی ۹۰۰ هکتار بوده که ۲۵۰ هکتار آن یعنی ۱۶,۷٪ کل اراضی به صورت آبی و بقیه به صورت دیم است. در سال ۱۳۸۵ کمتر از ۲۰۰ هکتار از اراضی به زیر کشت رفته است و بیش از ۷۰۰ هکتار از اراضی رها شده و بسیاری از این اراضی در حال حاضر تغییر کاربری داده شده و به ساختمان سازی اختصاص یافته است. از ۲۰۰ هکتار اراضی که زیر کشت رفته ۲۰٪ آن به باغات اختصاص داشته و بقیه آن یعنی ۱۶۰ هکتار باقی مانده به زیر کشت انواع محصولات کشاورزی رفته و از این مقدار ۱۲۰ هکتار به کشت سیفی جات و بقیه به کشت گندم و جو اختصاص داشته است. در حال حاضر اراضی زیر کشت به میزان چشم گیری کاهش یافته است، بر طبق گفته رئیس شورای اسلامی روستا، اراضی زیر کشت رفته بسیار ناچیز است و کمتر از یک چهارم اراضی سال ۸۵ را در بر می گیرد. دامداری نیز در حال حاضر در روستا محدود شده و بسیاری از دامداران به خاطر اجرای طرح احیای مراتع که توسط سازمان منابع طبیعی اجرا شده است، دام‌های خود را فروخته و عده معدودی نیز با کمک‌های دولتی مبادرت به ایجاد گاوداری صنعتی نموده که در خارج روستا واقع است و تنها تعداد کمی از اهالی روستا که دام بسیار کمی دارند، دام‌های خود را در زمین‌های کشاورزی خود نگه داری می کنند.

یکی دیگر از بخش‌های فعالیت در روستا، صنایع دستی روستایی است، که در درجه اول مربوط به بافت جاجیم و پس از آن چادر شب و سفره است، در سال‌های اخیر با گسترش گردشگری در محل، این صنعت رونق بیشتری یافته است و

مکان‌های فروش مختص این صنایع وجود دارد، همچنین در ایام تعطیلات نیز نمایشگاهی از این صنایع و سایر محصولات در امامزاده روستا بر پا می‌شود. مهم‌ترین بخش فعالیت در روستا بخش خدمات است که با گسترش گردشگری، رونق زیادی یافته است. بخش خدمات را به طور عمده گروه‌های شاغل در بخش دولتی و عمومی، برخی کارمندان دولتی، شاغلان بخش حمل و نقل و ارتباطات و خرده فروشان که همان مغازه داران داخل روستا می‌باشد را در بر می‌گیرد. با گسترش گردشگری، بخش خدمات خرده فروشی گسترش بسیار چشمگیری یافته است. با گسترش ساخت و ساز که ناشی از حضور گسترده گردشگران خانه‌های دوم است، مشاغلی چون مشاوره املاک و دفاتر فنی و مهندسی در روستا به وجود آمده به گونه‌ای که بیش از ۲۰ دفتر مشاوره املاک در روستا وجود دارد و خرید و فروش املاک در آمد بسیار خوبی را برای فعالان این بخش فراهم می‌کند. همچنین با افزایش حضور مسافران خدمات مربوط به تعمیرات وسایل نقلیه و فروش مصالح و لوازم ساخت و ساز نیز رونق گرفته است.

دارایی‌های معیشتی محلی

سرمایه انسانی: ارزیابی سرمایه انسانی بر اساس شاخص‌های قابلیت کار (نیروی فعال و شاغل)، سطح تحصیلات و سواد، مهاجرت، وضعیت بهداشت، آموزش و اطلاعات افراد روستا قرار دارد. بر اساس اطلاعات به دست آمده از مرکز بهداشت روستا، در سال ۱۳۸۹ جمعیت روستا به شرح جدول (۲) بوده است.

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیتی روستای زیارت

تعداد خانوار	کل جمعیت	تعداد مردان	تعداد زنان	درصد جمعیت فعال
۵۳۰	۲۰۳۷	۱۰۶۱	۹۷۶	۷۰

منبع: یافته‌های تحقیق

از نرخ اشتغال روستا اطلاعات به روزی وجود ندارد ولی بر اساس اطلاعاتی که از مسئول مرکز بهداشت روستا بدست آمده است، درصد بیکاری در سطح خانوار بسیار ناچیز است. گسترش فعالیت‌های ساخت و ساز باعث شده است که زمینه‌های

مربوط به این حرفه در تمام سال فعال بوده و حتی نیاز به تهیه کارگر ساختمانی از بیرون روستا همواره وجود دارد. از نظر وضعیت سواد روستا نسبت به سایر مناطق روستایی از درصد بالاتری برخوردار است. (جدول ۳)

جدول ۳. وضعیت سواد در روستای زیارت

درصد تغییر باسوادی زنان نسبت به سال ۸۵	درصد تغییر باسوادی مردان به سال ۸۵	درصد باسوادی زنان	درصد باسوادی مردان	درصد باسوادی کل در سال ۱۳۸۹
۵	۲	۷۵	۸۰	۷۸

منبع: یافته‌های تحقیق

بیشتر جمعیت از سواد در سطح ابتدایی، راهنمایی و سیکل برخوردارند و جمعیت بسیار کمتری سواد بالاتر از دیپلم دارند. بر اساس نتایج پیمایش خانوار ۱۵ درصد افراد بی سواد، ۴۰ درصد دارای تحصیلات ابتدایی و راهنمایی، ۳۴ درصد دارای دیپلم و بالاتر و تنها ۱۴ درصد دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر بوده‌اند. گرچه همراه با توسعه گردشگری در ده ساله اخیر در روستا، درصد باسوادی بالا رفته است، اما گردشگری اثر مستقیمی بر افزایش سواد نداشته است. برای اندازه‌گیری شاخص مخارج تخصیص داده شده به سلامت، آموزش و اطلاعات به عنوان یکی از شاخص‌های سرمایه انسانی، این پرسش مطرح شده است که سه مورد از گزینه‌هایی را که برای آن در سال گذشته هزینه کرده‌اید نام ببرید؟ که نتایج زیر حاصل شده است.

جدول ۴. گزینه‌های بیشترین هزینه خانواده‌ها در روستای زیارت

گزینه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی
هزینه‌های خوراک و پوشاک	۱۲۱	۸۰
پزشکی	۶۶	۴۴
تحصیل	۳۸	۲۵
ساخت و ساز	۳۱	۲۰
تعمیرات	۱۹	۱۲
ازدواج	۲۹	۱۹,۳
مسافرت	۱۹	۱۲
خرید وسایل کار	۲	۱,۳

منبع: یافته‌های تحقیق

چنانکه می‌بینیم نزدیک به نیمی از افراد بیشترین هزینه خود را هزینه‌های پزشکی اعلام کرده‌اند. البته به این معنی نیست که افراد، سلامتی بهتر را دنبال می‌کنند، بلکه بیشتر به خاطر هزینه‌های بالای پزشکی است که درصد زیادی از درآمد خانوار را به خود جلب می‌کند.

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی از طریق شاخص‌هایی مانند جایگاه زنان، جرم و سرمایه اجتماعی، اعتماد میان مردم جامعه و شبکه‌های اجتماعی برای یک معیشت بهتر مورد سنجش قرار گرفته است. با گسترش گردشگری بروز برخی از سرقت‌ها که افراد محلی آن را به مردم بیرون روستا نسبت می‌دهند، دیده شده است. همچنین برخی از روستاییان به این مسئله اشاره کرده‌اند که گردشگران، باعث بروز درگیری‌هایی شده‌اند، که برای افراد محلی نیز مزاحمت‌هایی ایجاد می‌کند. یکی از افراد شورای اسلامی، اشاره داشت که با موارد غیر قانونی و دزدی‌های برخورد قاطعی صورت می‌گیرد و شرایط همواره قابل کنترل است. در گفتگو با زنان روستا، درباره نقش آن‌ها در معیشت خانوار، آن‌ها نقش خود را در معیشت‌های قبلی که بیشتر مربوط به دامداری و کشاورزی بوده است، فعال‌تر می‌دانستند. به گفته آنان در گذشته تمام زنان روستا، در خانه‌های خود به تهیه گلیم و جاجیم می‌پرداختند و بازار خوبی برای فروش این محصولات در بیرون روستا وجود داشت و این به معیشت مردم کمک می‌کرد. با از بین رفتن بازار این محصولات صنایع دستی روستا به شدت کاهش یافت، اما با گسترش گردشگری و حمایت‌های دولتی برای توسعه صنایع دستی، چندین کارگاه صنایع دستی در روستا تشکیل شده است و وام‌هایی به زنان روستایی برای توسعه کارگاه‌های جاجیم بافی داده شده است. هم چنین با توسعه گردشگری مشاغل دیگری برای زنان روستا، ایجاد شده است، کار در ناوایی سنتی، فروش صنایع دستی، ارائه خدمات به گردشگران و بعضی مشاغل خدماتی دیگر که توسعه گردشگری به رونق بیشتر این مشاغل نیز کمک می‌کند. همچنان که گفته شد، نقش سنتی زنان در قبل از معیشت گردشگری، که مدیریت کارهای منزل و تولیدات صنایع دستی و یاری به مردان در انجام کارهای کشاورزی و دامداری بوده است با گسترش معیشت گردشگری، به شدت تحت تأثیر قرار گرفته است.

یکی دیگر از منابع سرمایه اجتماعی شبکه‌های اجتماعی است، شبکه‌ها و ارتباطات اجتماعی محلی و اعتماد محلی منابع مهمی هستند که بیشتر خانواده‌های محلی در حین تلاش برای دنبال کردن یک معیشت بهتر بر آن تکیه می‌کنند. شرایط گردشگری تأثیر چندانی بر شبکه‌های اجتماعی نداشته است، گرچه تا حدودی روابط بین نهادهای دولتی با مردم را تحت تأثیر قرار داده است، در واقع برای برقرار نظم و کاهش اثرات نامطلوب ناشی از حضور گردشگران این نهادها نیاز به مشارکت مردمی دارند و این خود باعث بهبود روابط این نهادها با مردم می‌شود. اما هنوز گردشگری نتوانسته است به تشکیل شبکه‌های اجتماعی دیگری کمک کند. در کل توسعه گردشگری بیشتر تأثیر نامطلوب بر شبکه‌های اجتماعی گذاشته است. سرمایه اقتصادی: سرمایه اقتصادی شاید مطرح‌ترین و قابل لمس‌ترین دارایی معیشتی برای مردم محلی به خصوص قشر فقیرتر است. برای تحلیل وضعیت درآمدی ساکنان در روستا و چگونگی توزیع آن از داده‌های پرسشنامه استفاده کرده‌ایم و خانوارها را در چهار طبقه درآمدی بسیار فقیر، فقیر، متوسط و ثروتمند طبقه بندی کرده‌ایم. این طبقه بندی بر مبنای میانگین درآمد خانوار، انجام یافته است. متوسط درآمد سالیانه خانوار طبق داده‌های پرسشنامه ۳۹ میلیون ریال برآورد شده است. طبق نظر افراد آگاه سرانه درآمد خانوار در سال‌های اخیر افزایش یافته ولی با وجود افزایش سرانه درآمد خانوار در سال‌های اخیر، بیش از ۴۰ درصد از خانواده‌ها، با درآمدی کمتر از ۳۹ میلیون ریال در طبقه فقیر قرار می‌گیرند و ۲۵/۵ درصد خانواده‌ها با درآمد کمتر از ۲۶ میلیون ریال طبقه بسیار فقیر را تشکیل می‌دهند.

جدول ۵. طبقه بندی درآمد سالانه خانوارهای روستای زیارت

۶۰/۱ میلیون به بالا	۳۹/۱ تا ۶۰ میلیون	۲۶/۱ تا ۳۹ میلیون	زیر ۲۶ میلیون	طبقات درآمدی (ریال)
۸/۴	۲۵/۹	۴۰/۵	۲۵/۲٪	فراوانی (N=150)

منبع: یافته‌های تحقیق

وضعیت اشتغال: بیش از ۹۳ درصد خانوارها، در خانواده خود دست کم دارای

یک نفر شاغل هستند؛ ۸۹ درصد از مردان سرپرست خانوار شاغل هستند. همچنین ۱۳٫۱ درصد خانواده‌ها دارای دو فرد شاغل و در ۴٫۶ درصد خانوارها نیز سه نفر شاغل هستند.

جدول ۶. وضعیت فعالیت در روستای زیارت

تعداد اعضای فعال خانوار	یک نفر	دو نفر	سه نفر	زنان	مردان سرپرست
فراوانی	۱۰۸	۲۰	۷	۱۰	۱۳۶
درصد فراوانی	۷۰/۶	۱۳/۱	۴/۶	۶/۶	۸۸/۹

منبع: یافته‌های تحقیق

طبق اطلاعات به دست آمده از دهیاری و مرکز بهداشت مشاغلی چون کار در هتل آپارتمان زیارت، چایخانه‌ها و سفره خانه‌های سنتی، نانوائی‌های سنتی و انجام کارهای خدماتی برای گردشگران در ارتباط مستقیم با حضور گردشگران است، ضمن اینکه خواربار فروشی، فروشندگی لباس و جاجیم، رانندگی و فروش محصولات محلی مانند عسل و پنیر، مشاور املاک همچنین کارگری ساختمان برای گردشگران خانه‌های دوم در ارتباط غیر مستقیم هستند. چنان که می‌بینیم گردشگری تأثیر گسترده‌ای بر منابع معیشتی خانوارها دارند، اما باید توجه داشت که با وجود این اغلب خانواده‌هایی از درآمد کافی برای گذران زندگی بر خاردارند که یا بر منابع درآمد متنوع تکیه دارند، یا به اشتغال در یک فعالیت دارای درآمد ثابت یا مکفی مانند کارمندی دولت و مشاور املاک مشغول هستند. در کل می‌توان گفت که بیش از ۶۰ درصد اشتغال روستا به گونه‌ای به گردشگری وابسته است.

خانه‌ها نیز یکی از دارایی‌های مهم خانوار و همچنین یک شاخص مهم برای بررسی میزان ثروت خانوار است. طبق نتایج حاصل از پرسشنامه که مربوط به تعداد طبقات ساختمان‌ها می‌شود نتایج زیر حاصل شده است. بیش از ۵۳/۳ درصد خانوارها خانه یک طبقه و ۳۳ درصد خانه دو طبقه و ۲۱ درصد خانه سه طبقه و بیشتر داشته‌اند. با توجه به اینکه ۳۳ درصد پاسخ دهندگان مستاجرین بدون پرداخت اجاره بها بوده‌اند، و همچنین بر اساس مشاهدات، بسیاری از خانواده‌ها فرزندان خود را از لحاظ محل سکونت مورد حمایت قرار می‌دهند. بنابراین بسیاری از افرادی که

خانه‌های چند طبقه دارند، با فرزندان خود زندگی می‌کنند. (جدول ۷)

جدول ۷. تعداد طبقات و نسبت واحدهای مسکونی در هر گروه

تعداد طبقات	۱	۲	۳	۴	۵	بدون پاسخ	جمع کل
فراوانی	۸۲	۳۳	۱۸	۲	۱	۱۴	۱۵۰
درصد	۵۴/۶	۲۲	۱۲	۱/۳	۰/۷	۹/۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

خانه‌ها، به عنوان یک دارایی معیشتی، کمتر برای هدفی غیر از زندگی استفاده می‌شوند. تنها ۱۵ خانوار به طور دائم و در زمان‌های گردشگری تا حدود ۵۰ خانوار اقدام به اجاره سوئیت می‌کنند؛ و اغلب مکان‌هایی که به اجاره داده می‌شود با محل سکونت خانوارها یکی نیست و این افراد بیشتر دارای ساختمان‌های جداگانه‌ای برای گردشگران می‌باشند. این دارایی، قابلیت گسترش بسیاری برای استفاده در جهت گردشگری دارد به خصوص بافت سنتی روستا به خوبی می‌تواند در جهت استفاده معیشتی در بخش گردشگری به کار گرفته شود.

سرمایه طبیعی: سرمایه طبیعی اساساً به منابع طبیعی گفته می‌شود که به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در جهت تأمین معیشت خانوارها به کار برده می‌شوند. در روستا، زمین مهم‌ترین شکل سرمایه‌های طبیعی برای هر یک از خانوارهای روستایی به شمار می‌رود. با گسترش گردشگران خانه‌های دوم و افزایش تقاضا برای اقامت در روستا، قیمت زمین در روستا به شدت بالا رفته و این امر باعث شده است که بسیاری از روستاییان زمین‌های کشاورزی خود را به فروش برسانند و عده‌ای هم که توان اقتصادی داشته‌اند با ساختن ساختمان و اجاره یا فروش آن درآمد بیشتری کسب کرده‌اند، بنابراین متمول‌ترین افراد در روستا کسانی هستند که زمین بیشتری در اختیار دارند، گرچه به گفته برخی افراد مطلع، بسیاری از افراد روستا با فروش زمین و عدم استفاده مناسب از پول آن، در واقع سرمایه خود را از دست داده‌اند و کسانی عملاً بیشترین درآمد را از زمین بدست می‌آورند که آن را برای ساختمان و اجاره استفاده کرده‌اند.

سرمایه نهادی: سرمایه نهادی در این تحقیق از طریق شاخص‌هایی همچون، دسترسی مردم محلی به بازارهای گردشگری، تقسیم منافع حاصل از گردشگری، دسترسی و مشارکت در فرآیند سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری، درجه‌ی بازتاب خواست مردم محلی در تصمیمات سیاسی (جهت‌دستیابی به نتایج معیشتی بهتر)، بررسی می‌شود.

بیشترین بازار گردشگری روستا، در دست خود مردم روستا است، یکی از مهم‌ترین این بازارها، اجاره اتاق و سوئیت‌های برای مکان اقامت گردشگران می‌باشد. این بازار بیشتر در دست افرادی است که دارای زمین بوده‌اند و توان مالی ایجاد ملک مسکونی را داشته‌اند. از دیگر بازارهای فعال در زمینه گردشگری فروش محصولات محلی مثل پخت نان سنتی و فروش صنایع دستی است. برای تقسیم عادلانه منافع حاصل از بازار گردشگری، نیاز به حمایت دولتی و از میان برداشتن موانع قانونی ضروری به نظر می‌رسد.

در حال حاضر مشارکت مردم محلی در امر سیاست‌گذاری برای گردشگری بسیار ضعیف بوده و تقریباً تمام امور مربوط به این حیطة بر عهده دولت است. تنها مسیری که امکان استفاده از دیدگاه‌های مردمی وجود دارد، میزان ارتباط مسئولین شورا و دهیاری با مردم محلی است که اغلب در همان مرحله محلی این رابطه قطع می‌شود و عملاً به دیدگاه‌های محلی در مراجع قانونی بالاتر توجهی نمی‌شود. البته نیاز به مشارکت مردم در زمان اجرای پروژه‌ها یک امر ضروری است و در روستا دهیاری و شورای اسلامی برای انجام پروژه‌های مختلف به شیوه‌های گوناگون مشارکت مردمی را جذب می‌کنند. جمع‌آوری نظرات مردم، جلب همکاری ریش‌سفیدان هر محله، استفاده از افراد محلی برای انجام کارها و پروژه از جمله این کارها است. با توجه به شواهد می‌توان بیان کرد، گردشگری روستا در مشارکت مردم محلی در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری‌ها و نیز میزان بازتاب خواست آنها در تصمیمات سیاسی روستا تأثیر چندانی نداشته است.

سرمایه جاذبه‌ها: همچنان که قبلاً اشاره شد، جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و اقتصادی از جمله جاذبه‌ها و زمینه‌های گردشگری روستایی در کشور هستند. این

سرمایه با شاخص‌های نوع جاذبه‌های گردشگری و میزان استفاده و دسترسی به این منابع و جاذبه‌ها اندازه‌گیری می‌شود.

جاذبه‌های طبیعی: علاوه بر اقلیم و مناسب بودن وضعیت هوا در تابستان‌ها، روستای زیارت به دلیل داشتن جاذبه‌های طبیعی زیبا و دل‌انگیز و چشم‌اندازهای بدیع مورد توجه خیل گسترده گردشگران است. به ویژه اینکه فاصله روستا تا شهر گرگان تنها ۱۷ کیلومتر است.

جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی: از جاذبه‌های تاریخی روستا می‌توان به وجود دو امامزاده عبدالله و صالح و مقبره بابا قنبر در روستا اشاره کرد، قدمت امامزاده عبدالله به سنه ۸۹۷ هجری یعنی زمان شاه اسماعیل صفوی بر می‌گردد. همچنین در این محل گورستان‌های قدیمی وجود دارد که هم اکنون سنگ قبرهای بدست آمده از این گورستان‌ها در محوطه امامزاده در معرض دید است. مقبره بابا قنبر در یک کیلومتری جنوب شرقی روستا، زیر یک درخت بلوط کهن سال واقع شده است. قدمت این درخت که برای روستاییان مقدس است، به هزار سال پیش بر می‌گردد. امامزاده صالح در بافت سنتی روستا واقع است. خود بافت سنتی روستا از جاذبه‌های روستا به شمار می‌رود، همچنین در این بافت شاخه‌ای از آب رود خانه جاری است که زیبایی محیط را دو چندان می‌کند.

از دیگر جاذبه‌های فرهنگی می‌توان به وجود صنایع دستی روستا اشاره کرد که شامل جاجیم بافی، چادر شب و سفره می‌شود. تقریباً بیشتر زنان روستا قادر به تولید این صنایع دستی هستند. همچنین امسال در روستا، جشنواره غذاهای سنتی نیز برگزار شده است و امکان گسترش آن وجود دارد. تهیه نان‌های سنتی روستا و محصولات چوب‌عسل و لبنیات روستا نیز مورد توجه گردشگران قرار می‌گیرد. دسترسی به جاذبه‌های روستا دارای محدودیت برای قشر یا افراد خاصی نیست، ولی توان استفاده از این جاذبه‌ها به عنوان منبع درآمدی برای مردم روستا هنوز مورد توجه واقع نشده است و مردم به میزان کمی از این جاذبه‌ها در جهت معیشت خود استفاده می‌کنند. گرچه وجود این جاذبه‌ها باعث ترغیب گردشگران به محل می‌شود، اما مدیریت مناسبی برای استفاده بهینه از جاذبه‌ها وجود ندارد. حفظ و نگه

داشت این جاذبه‌ها برای پایداری معیشت روستاییان بسیار ضروری است و دسترسی به این هدف در کنار سرمایه‌گذاری و مدیریت مناسب مشارکت مردم را می‌طلبد. جمع‌بندی و تحلیل یافته‌ها: نتایج معیشتی حاصل از گردشگری: عنصر نتایج معیشتی در چارچوب معیشت پایدار، مسئله و پایداری نتایج و اثرات توسعه را مورد توجه قرار می‌دهد که داده‌های آن با استفاده از ابزار پرسشنامه جمع‌آوری می‌شود. نتایج معیشتی با استفاده از ۲۶ شاخص پایداری و متناسب با مورد تحقیق استخراج، و از طریق پرسشنامه‌های خانوار به صورت گویه‌های نگرشی مطرح و اندازه‌گیری شده‌اند. از این ۲۶ گزینه نگرشی جهت بررسی ابعاد مختلف نتایج معیشتی حاصل از گردشگری، به ترتیب ۸ سوال مربوط به بعد پایداری اقتصادی، ۸ گزینه مربوط به پایداری اجتماعی، ۵ گزینه مربوط به پایداری زیست‌محیطی و ۴ گزینه نهادی و یک سوال نیز در مورد نظر کلی افراد درباره توسعه گردشگری در روستا است. برای پاسخ به هر یک از آن‌ها از یک طیف لیکرت با دامنه و ۱ (کاملاً موافق) تا ۵ (کاملاً مخالف) استفاده شده است. تمام پاسخ‌های بین ۱ تا ۳ منفی و بزرگ‌تر از ۳ مثبت در نظر گرفته می‌شوند. برای برخی از گویه‌های پرسشنامه که یک اثر منفی گردشگری را بیان کرده‌اند، کدگذاری داده‌ها به صورت عکس انجام گرفته است - به این ترتیب که عدد ۱ برابر کاملاً موافق و عدد ۵ کاملاً مخالف در نظر گرفته شده است. نتایج پایداری اقتصادی: نتایج پایداری اقتصادی از طریق ۸ سوال جدول (۸) ارزیابی شده‌اند.

جدول ۸. نتایج پایداری اقتصادی بر اساس پیمایش میدانی در روستای زیارت

انحراف معیار	میانگین	سوال‌های مربوط به پایداری اقتصادی
۱/۰۹	۳/۸۲	۱۵- حضور گردشگران درآمد بیشتری را برای مردم روستا نسبت به گذشته به وجود آورده است.
۱/۱۳	۳/۷۱	۱۶- حضور گردشگران فرصت‌های شغلی دیگری را برای اهالی روستا ایجاد کرده است.
۱/۱۸	۲/۵۷	۱۷- قیمت بسیاری از کالاها و خدمات به خاطر حضور گردشگران در روستا افزایش یافته است.*
۱/۲۶	۲/۹۷	۱۸- به خاطر حضور بیشتر گردشگران در روستای ما خدماتی (مانند

انحراف معیار	میانگین	سوال‌های مربوط به پایداری اقتصادی
		جاده‌ها، برق، آب، حمل و نقل عمومی) از کیفیت بهتری برخوردار شده‌اند.
۱/۱۳	۲/۴۳	۱۹- خدمات آموزشی و پزشکی، از زمان حضور گردشگران، برای بیشتر خانواده‌ها بیشتر در دسترس قرار گرفته است.
۱/۰۷	۲/۴۲	۲۰- به خاطر حضور بیشتر گردشگران، فرصت‌های تحصیلی بیشتری (مانند آموزش‌های حرفه‌ای و شغلی) را در اختیار دارم.
۱/۰۸	۲/۶۹	۲۱- دسترسی به اطلاعات سودمند برای معیشتان به موجب گردشگری آسان‌تر شده است.
۱/۳۵	۲/۶۳	۲۲- حضور گردشگران موجب کاهش یا ضرر به انواع دیگر شغل‌های روستایی (مانند کشاورزی، باغداری، دام‌پروری و...) شده است. ^{۱*}
۵/۱۴	۲۳/۲۴	میانگین و انحراف معیار مجموع سوالات ۴۰

منبع: یافته‌های تحقیق

چنان که می‌بینیم فقط دو پرسش اول دارای میانگین مثبت یعنی بیشتر از سه بوده‌اند که مربوط درآمد بیشتر برای روستاییان و فرصت‌های شغلی بیشتر می‌باشد. نتایج حاصل با نتایجی که از مشاهدات و مصاحبه با افراد مطلع حاصل شده است، تقریباً تطابق دارد و عملاً گردشگری نقشی در بالا بردن کیفیت خدمات یا زیر ساخت‌ها و تسهیلات آموزشی نداشته است. اما درباره سوال ۲۲ که کاهش یا ضرر به دیگر مشاغل می‌باشد، مردم علت کاهش و ضرر به مشاغل دامداری و کشاورزی را گردشگری نمی‌دانند، و بیشتر علت آن را سیاست‌های اعمال شده از طرف نهادها ارزیابی می‌کنند با اینکه حضور گردشگران خانه‌های دوم به شدت بر تغییر کاربری اراضی تأثیر داشته است، علت این دیدگاه را شاید بتوان در عدم سودمندی فعالیت کشاورزی در قبل از حضور گردشگران دانست. مردم به بالا بودن قیمت محصولات به خاطر گردشگری نمره منفی داده‌اند شاید به خاطر این باشد که گردشگری هنوز دوره نخستین خود یعنی درگیری در روستا را طی می‌کند.

نتایج پایداری اجتماعی: نتایج پایداری اجتماعی نیز توسط ۸ سوال که در

۱- ستاره نشانه گویه منفی است

جدول (۹) نمرات میانگین و انحراف معیار آن آورده شده است، دیده می شود.

جدول ۹. نتایج پایداری اجتماعی بر اساس پیمایش میدانی در روستای زیارت

انحراف معیار	میانگین	سوال‌های مربوط به پایداری اجتماعی
۱/۳۰	۲/۵۷	۲۳- از زمان حضور بیشتر گردشگران میزان وقوع جرم و سرقت و... در روستا، افزایش یافته است.*
۱/۳۶	۲/۵	۲۴- گردشگران تأثیر نامطلوبی بر روش زندگی و فرهنگ در روستا می گذارند.*
۱/۳۲	۳/۵۷	۲۵- گردشگری انجام و گسترش فعالیت‌های فرهنگی مختلف توسط جامعه محلی روستایی را تشویق می کند (به عنوان مثال صنایع دستی، هنر و موسیقی محلی).
۱/۲۲	۲/۹۵	۲۶- گردشگری همبستگی و همکاری بیشتری در میان اهالی روستا ایجاد کرده است.
۱/۱۴	۲/۶۴	۲۷- با افزایش حضور گردشگران، اعتماد و اطمینان بین مردم روستا کمتر شده است.*
۱/۱۷	۳/۰۵	۲۸- گردشگری موجب کاهش مهاجرت اهالی روستا به شهرها شده است.
۱/۲۵	۲/۲۸	۲۹- گردشگری تسهیلات تفریحی بیشتری برای ساکنان محلی ایجاد کرده است.
۱/۲۷	۲/۶۳	۳۰- گردشگری باعث بهبود جایگاه اجتماعی زنان در روستا شده است.
۵/۳۲	۲۲/۷۲	مجموع نمرات پایداری اجتماعی (کل نمره ۴۰).

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به نتایج، مردم دربارهٔ احیای فعالیت‌های فرهنگی و کاهش مهاجرت نظر مثبت داشته‌اند. نظر مثبت درباره سوال ۲۵ را می توان به خاطر حمایت دهیاری روستا و دادن وام به روستاییان برای احیای کارگاه‌های جاجیم بافی دانست، که این امر به دوباره زنده شدن این صنعت کمک کرده است. همچنین در سال‌های اخیر گسترش بخش خدمات و ساخت و ساز باعث شده است که مهاجرت که اغلب به خاطر نبود کار بوده است کاهش یابد. پایگاه زنان نیز منفی دیده شده است، که البته این بهبود نقش زنان در بعضی مشاغل که در روستاها مشاهده می شود را در بر نمی گیرد. سوال ۲۹ به طور ضمنی آشکار می کند که گردشگری باعث نشده است که تسهیلاتی

برای تفریح مردم روستا فراهم شود. همچنین از دید پاسخ دهندگان گردشگری هنوز نتوانسته است بر وقوع جرم و فرهنگ روستا و همبستگی بین مردم تأثیر منفی داشته باشد.

پایداری زیست محیطی: نتایج حاصل از پایداری زیست محیطی در قالب چهار سوال که در جدول (۱۰) نمایش داده شده است، اندازه گیری شده است.

جدول ۱۰. نتایج پایداری اجتماعی بر اساس پیمایش میدانی در روستای زیارت

انحراف معیار	میانگین	سوال‌های مربوط به پایداری زیست محیطی
۱/۴۱	۳/۰۹	۳۱- گردشگری باعث زیبایی در محیط روستا شده است.
۱/۱۷	۱/۸۳	۳۲- گردشگران تا حد زیادی باعث ایجاد سنگینی آمد و شد، سر و صدا و آلودگی در محیط روستا می‌شوند.*
۱/۲۳	۳/۶۰	۳۳- گردشگری موجب بهبود مدیریت و جمع آوری زباله در روستا شده است.
۱/۲۶	۳/۲۱	۳۴- گردشگری آگاهی روستاییان نسبت به حفاظت از محیط زیست روستا را افزایش داده است.
۴/۱۹	۱۳/۵۶	مجموع نمرات پایداری زیست محیطی (کل نمره ۴۰).

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به نتایج، اثرات محیطی گردشگری بر معیشت مردم به طور گسترده‌ای مثبت ارزیابی شده است. فقط روستاییان دیدگاه مثبتی در زمینه ایجاد آلودگی و ترافیک در روستا نداشته‌اند. که این با مشاهدات محقق تطابق دارد و حضور گردشگران به شدت موجب ایجاد سنگینی در آمد و شد و ایجاد آلودگی صوتی می‌شود. (با میانگین ۱/۸۳) تغییرات اخیر در جمع آوری زباله روستا، باعث دیدگاه مثبت روستاییان به این گزینه شده است. یکی دیگر از چیزهای مفید که گردشگری برای روستا آورده است، افزایش آگاهی نسبت به محیط زیست روستا است. همچنین گردشگری توانسته است محیط و منظر روستا را زیباتر کند، بهبود بافت سنتی و همچنین ایجاد ساخت و سازهای جدید چهره روستا را به کلی تغییر داده است و مردم آن را یک اثر مثبت ارزیابی کرده‌اند.

پایداری نهادی: بر خلاف ارزیابی زیست محیطی، نتایج معیشت نهادی به طور کلی منفی ارزیابی شده‌اند. (جدول ۱۱)

جدول ۱۱. نتایج ارزیابی نهادی بر اساس پیمایش میدانی در روستای زیارت

انحراف معیار	میانگین	سوال‌های مربوط به پایداری نهادی تعداد ۱۵۰
۱/۲۹	۲/۷۶	۳۵- جامعه محلی (مردم و مسئولان روستا) در برنامه ریزی و توسعه گردشگری در روستا مشارکت دارند. (توسعه گردشگری روستا تحت کنترل جامعه محلی است).
۱/۲۹	۳/۴۳	۳۶- احساس می‌کنم می‌توانم در فرآیند تصمیم‌گیری برای تأثیر بر نوع توسعه گردشگری روستا شرکت کنم.
۱/۲۳	۲/۹۶	۳۷- همکاری خوبی میان تصمیم‌گیران برای توسعه گردشگری روستا وجود دارد.
۱/۰۱	۱/۹۷	۳۸- حضور مسافران و گردشگران تنها به عده‌ی معدودی در روستا سود می‌رساند.
۳/۵۱	۱۱/۱۲	مجموع نمرات پایداری نهادی (کل نمره ۴۰).

منبع: یافته‌های تحقیق

کم‌ترین نمره را سوال ۳۸ دارد که عدالت و انصاف را در مورد توزیع منافع گردشگری در برمی‌گیرد. بیشتر پاسخ دهندگان عقیده داشتند که افراد خاصی از منافع بهره می‌گیرند، همچنان که گفتیم بیشترین سود گردشگری از طریق کرایه منزل بدست می‌آید که اغلب در دست افرادی است که در گذشته توان مالی بیشتری داشته‌اند و قادر به وارد شدن به این عرصه شده‌اند. همچنین گردشگری توانسته است که دسترسی بیشتر مردم به فرآیند تصمیم‌گیری را بهبود دهد. (سوال ۳۶) اما مردم درباره مشارکت در مدیریت گردشگری و ارتباط مناسب برای توسعه این بخش دیدگاه منفی داشته‌اند، این مسئله در مصاحبه با مردم روستا نیز دیده می‌شد و مردم دلیل بسیاری از مشکلات این بخش را توافق نکردن مسئولان برای رفع مشکلات می‌دانستند (سوال ۳۵ و ۳۷).

پایداری کلی: جدول (۱۲) میانگین نمرات جنبه‌های مختلف نتایج پایداری معیشت را نشان می‌دهد. پایداری زیست محیطی بالاترین نمره را به خود اختصاص داده

است، اما سه بعد اقتصادی، اجتماعی، نهادی به ترتیب نمرات بعدی را گرفته اند که کمتر از حد وسط یعنی ۳ بوده است، بنابراین دیدگاه منفی در این سه بعد داشته اند و از نتایج آن رضایت نداشته اند. اما در بعد رضایت کلی از توسعه گردشگری مردم تقریباً نظر مثبتی داشته اند و عقیده داشته اند که اگر مشکلات موجود رفع شود، توسعه حاضر به سمت بهبودی پیش خواهد رفت که یک دلیل آن را می توان به گرایش مردم به مشارکت در توسعه ربط داد. (سوال ۳۹).

جدول ۱۲. میانگین نمرات برای جنبه های مختلف نتایج پایداری روستای زیارت (n=۱۵۰)

جنبه ها و نتایج پایداری	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی	نهادی
میانگین نمرات لیکرت برای سوالات	۲/۹	۲/۸۴	۳۷/۳	۷۸/۲

منبع: یافته های تحقیق

جدول ۱۳. میانگین نمره برای پایداری کلی در روستای زیارت (n=۱۵۰)

سوال مربوط به پایداری کلی	میانگین	انحراف معیار
در کل من از روند توسعه گردشگری حاضر رضایت دارم و فکر می کنم که این روند باعث پایداری معیشت روستاییان خواهد شد	۳/۰۴	۱/۲۵

منبع: یافته های تحقیق

نتیجه گیری: گسترش گردشگری در روستای زیارت تغییرات معیشتی عمده ای در آن به وجود آورده است. همچنان که از بررسی ها بر می آید معیشت سنتی مردم که دامداری و کشاورزی بوده است به شدت تحت تأثیر گردشگری واقع شده است که وابستگی بیش از ۶۰ درصد اشتغال روستا به آن نشان دهنده آن است. در پاسخ به سوال اساسی که آیا گردشگری راهبرد مناسبی برای توسعه روستایی و معیشت پایدار می باشد باید گفت که با توجه به شرایط فعلی روستا عملاً در حال حاضر گزینه ای بهتر از توسعه گردشگری روستا برای بهبود وضعیت معیشتی روستاییان وجود ندارد. گرچه وضعیت فعلی گردشگری در روستا نیاز دارد تا اقدامات جدی صورت گیرد تا گردشگری از یک گزینه مناسب برای توسعه روستا به یک تهدید جدی برای روستا تبدیل نشود. برای این کار نیاز به اصلاحات در بخش دولتی و حمایت های

بیشتر از گردشگری ضروری می‌نماید. همچنین باید جایگاه بخش خصوصی در روند توسعه گردشگری مشخص شود، تصمیم‌گیری در این مورد باید با احتیاط زیاد صورت گیرد و جایگاه مردم محلی به دقت مورد بررسی قرار گیرد. بهبود سرمایه‌گذاری برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری باید به شدت مورد توجه قرار گیرد. عدم مشارکت و بی‌قدرتی مردم در برابر نهادهای دولتی و سوء استفاده برخی افراد که توان استفاده از رانتهای دولتی را دارند بر دیدگاه منفی مردم نسبت به توسعه گردشگری و بهبود سرمایه‌گذاری بسیار موثر است. وجود سرمایه و جاذبه قوی در روستا از گزینه‌هایی است که به خوبی می‌توان از آن در جهت توسعه گردشگری استفاده کرد. تصمیم‌گیری مناسب در این جهت بسیار مهم است. با توجه به دارایی‌های معیشتی مردم، با برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های مناسب و متناسب با ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی روستا و با بهره‌گیری مناسب از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود روستا جهت توسعه گردشگری، به ویژه سرمایه‌گذاری جاذبه‌ها، می‌توان از توسعه گردشگری، به عنوان فعالیت مکمل در متنوع سازی فعالیت‌های معیشتی در راستای دستیابی به معیشت پایدار روستایی، با در نظر گرفتن اصول توسعه پایدار بهره گرفت. همچنین توجه به سایر فعالیت‌های روستا به خصوص فعالیت‌های کشاورزی و دامداری و بهبود وضعیت آن‌ها از وابستگی بیش از حد مردم به صنعت گردشگری جلوگیری خواهد کرد. به هر حال باید در نظر داشت دستیابی به توسعه پایدار یک فرایند طولانی مدت است و تنها در صورت مشارکت تمام گروه‌های ذینفع می‌تواند یک روند رو به جلو را طی کند و اقدامات ضربتی تنها برای کوتاه مدت می‌تواند شرایط بهتری را فراهم کند گرچه در بعضی زمان‌ها ضروری به نظر می‌رسد. بنا براین:

برخورد علمی با مسئله توسعه گردشگری بر اساس مطالعه و برنامه‌ریزی دقیق و علمی در سطح محلی و منطقه‌ای برای جلوگیری از توسعه ناپایدار گردشگری در چارچوب یک برنامه‌ریزی بلندمدت، نگرش سیستمی به توسعه گردشگری روستایی و توجه به سایر بخش‌ها و ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اجتماع روستایی،

ایجاد نهادهای عمومی، خصوصی و مردمی و برقراری ارتباط سازمانی در جهت برنامه ریزی و مدیریت گردشگری در سطوح مختلف ملی تا محلی، مشارکت دادن تمامی گروه‌های اجتماع محلی در مراحل مختلف گردشگری و گسترش منافع گردشگری به تمام اقشار جامعه محلی، جلوگیری از برخورد سوداگرا نه و سودجویانه افراد و اختصاصی شدن جاذبه‌ها و قابلیت‌های گردشگری روستا و برخورد موضعی با مسئله گردشگری روستایی که به از بین رفتن قابلیت‌های گردشگری روستا منجر می‌شود.

منابع

۱. جمعه پور، محمود، (۱۳۸۴)، برنامه ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها، انتشارات سمت، تهران،
۲. جمعه پور محمود و شکوفه احمدی (۱۳۹۰) بررسی نقش گردشگری در توسعه معیشت پایدار روستایی؛ نمونه مورد مطالعه روستای برغان، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دانشگاه تهران، شماره تابستان ۹۰.
۳. مهندسین مشاور شامند، (۱۳۸۱) طرح هادی روستای زیارت، ویرایش دوم
۴. معاونت عمران روستایی، (۱۳۸۸)، زیارت، یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده، تهران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی
۵. شاریلی، جولیا، شاریلی، ریچارد، (۱۳۸۰)، گردشگری روستایی، ترجمه رحمت الله منشی زاده، نصیری فاطمه، تهران، دانشگاه تهران
۶. مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان گلستان، ۱۳۸۵
۷. کیومرث نرجس (۱۳۹۰) بررسی نقش گردشگری در توسعه پایدار مناطق روستایی، نمونه موردی روستای زیارت، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
8. Ashley, C. (2000). The impacts of tourism on rural livelihoods: Namibia's experience
9. (No. ODI Working Paper 128). London: ODI.
10. Ashley, C., Boyd, C., & Goodwin, H. (2000). *Pro-poor tourism: Putting poverty at the*
11. *heart of the tourism agenda*. ODI Natural Resource Perspectives, 51. Retrieved
12. from <http://www.odi.org.uk/resources/specialist/natural-resource-perspectives/51-pro-poor-tourism.pdf>
13. pro-poor-tourism.pdf
14. Ashley, C. & Carney, D. (1999). Sustainable livelihoods: Lessons from early experience.
15. Nottingham: Russell Press Ltd.
16. Ashley, C., D. Roe and H. Goodwin.(2001) *Prepoor tourism strategies: Making tourism work for the poor*. A Review of Experience. Nottingham: The Russell Press. 2001.
17. Bebington, Antony,(1999), *Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty* Retrieved, from <http://www.elsevier.com/locate/worlddev>
18. Butler, R. W., Hall, C. M., & Jenkins, J. M. (1998). *Tourism and recreation in rural areas*. New York: J. Wiley.
19. Carney, D. (1998a). *Implementing the sustainable rural livelihoods approach*. In D. Carney (Ed.), *Sustainable rural livelihoods: What contribution can we make?* (pp. 1-22). London: DFID.
20. Chambers, R. and Conway, G. R. (1992) *Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century*, Institute of

- Development Studies (IDS), University of Sussex Brighton
21. DFID. (1999a). Sustainable livelihoods guidance sheets. London, UK: DFID
 22. DFID. (1999b). Sustainable tourism and poverty elimination study. London: DFID.
 23. Ellis, F. (2000). Rural livelihoods and diversity in developing countries. Oxford ; New York, NY: Oxford University Press.
 24. Goodwin, H. (1998). *Sustainable tourism and poverty elimination*. Retrieved 5 July, 2007, from <http://www.haroldgoodwin.info/resources/dfidpaper.pdf>
 26. Holland, J., Dixey, L., & Burian, M. (2003) *Tourism in poor rural areas: Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda and The Czech Republic*. London, UK: ODI, IIED and ICRT.
 28. Krantz, Lasse, (2001). *The Sustainable Livelihood Approach to Poverty Reduction*, Swedish International Development Cooperation Agency.
 29. Kolimar, M., gamper, St., (2001), *The sustainable livelihood approach*, Juli 2002, Development Study Group, University of Zurich (IP6)
 30. Scoones, I. (1998). Sustainable rural livelihoods: A framework for analysis (No. IDS Working Paper 72). Brighton: IDS.
 32. Shen, Fujun, (2009). *Tourism and the Sustainable Livelihoods Approach: Application within the Chinese context*, Lincoln University researcharchive.lincoln.ac.nz
 33. Satraj, Aziz, (1978), *Rural development: Learning from China*. London: Macmillan.
 34. Sharpley, R. (2000). *Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide*. Journal of Sustainable Tourism, 8(1), 1-19.
 35. Shen, F., Hughey, K., & Simmons, D. (2008), *Connecting livelihoods approach and tourism: a review of the literature toward integrative thinking*, Lincoln university,
 36. Simpson, Murray C, (2007), *An integrated approach to assess the impacts of tourism on community development and sustainable livelihoods*, Oxford University Press and Community Development Journal.
 - a. Spangenberg, J. H. (2002a). *Environmental space and the prism of sustainability: Frameworks for indicators measuring sustainable development*. Ecological Indicator, 2(3), 295-309.
 37. Tao, T. C. H., & Wall, G. (2009). *Tourism as a sustainable livelihood strategy*. Tourism Management, 30(1), 90-98.